

РОЗВИТОК ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В РЕСПУБЛІЦІ МАЛЬТА: ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті визначено джерельну базу дослідження відповідно до етапів розвитку інклюзивної освіти в Республіці Мальта (заперечення, прийняття, розуміння, включення). Виокремлено й описано три групи джерел, які становлять джерельну базу дослідження: документальні джерела, аналітичні праці та науково-педагогічна періодика. У межах статті розроблено періодизацію розвитку джерельної бази дослідження відповідно до етапів розвитку інклюзивної освіти Республіки Мальта.

Дослідниця визначає цінним вивчення та екстраполяцію позитивного досвіду Республіки Мальта, яка посідає провідне місце серед країн ЄС не тільки завдяки розробленню законодавчого та нормативно-правового забезпечення інклюзивної освіти, створенню інноваційних освітніх закладів (ресурсних центрів), підготовці компетентних педагогічних кадрів, а й формуванню особливого ціннісного ставлення до дітей з особливими освітніми проблемами, котре виявляється в повазі та визнанні різноманітності учнів.

У статті описано джерельну базу вивчення інклюзивної освіти Республіки Мальта. Для вирішення поставленої мети використовувалися такі методи: теоретичний аналіз і узагальнення наукових джерел: систематизація та узагальнення психолого-педагогічної літератури, праць зарубіжних і вітчизняних науковців, нормативно-правових документів та статистичних даних Республіки Мальта для розкриття ключових понять дослідження; проблемно-хронологічний для визначення хронології становлення та розвитку інклюзивної освіти в Республіці Мальта.

Перспективами подальшого дослідження визначено вивчення питань формування та реалізації інклюзивної політики у сфері освіти учнів з обмеженими освітніми потребами в Республіці Мальта.

Ключові слова: джерело, джерельна база, інклюзивна освіта, Республіка Мальта.

DEVELOPMENT OF INCLUSIVE EDUCATION IN THE REPUBLIC OF MALTA: RESEARCH BASE OF INFORMATION SOURCES

In the present article the source base of the research has been defined in accordance with the stages of inclusive education development in Republic of Malta (denial, acceptance, awareness, inclusion). The main groups of historical and pedagogical works aimed at studying and generalizing of investigation material have been allocated and described. The source base of the research includes documentary (documents providing legislation and guidance for inclusive education in Malta), analytical sources that highlight historical and pedagogical process of inclusive education development in Republic of Malta, scientific pedagogical periodicals that contain descriptions of practical experience of implementing inclusive education in

various types of educational establishments in Republic of Malta. Within the article the source base periods of study according to the stages of development of inclusive education of the Republic of Malta.

The researcher determines the valuable study and extrapolation of the positive experience of the Republic of Malta, which occupies a leading position among EU countries not only through the development of legislative and normative provision of inclusive education, the creation of innovative educational institutions (resource centers), the preparation of competent pedagogical staff, but also the formation of a special value the attitude towards children with special educational problems, which manifests itself in the respect and recognition of the diversity of students.

The article establishes the source of the study of the inclusive education of the Republic of Malta. The following methods were used to solve this goal: theoretical analysis and generalization of scientific sources: psychological and pedagogical literature systematization and generalization, foreign and domestic scientists' works, legal documents and statistical data of the Republic of Malta for the disclosure of key concepts of the study; problem-chronological to determine the chronology of the formation and development of inclusive education in the Republic of Malta.

The analysis by the researcher of the source of the problem of the development of inclusive education in the Republic of Malta determines the need to establish an appropriate source base reflecting changes in the value orientations and attitudes towards PLO children in Maltese society. There are three groups of historical and pedagogical works, which constitute the source of the research: 1) documentary (documents of normative legal provision of the development of inclusive education in the Republic of Malta, documents of international organizations); 2) sources of analytical character, covering the historical and pedagogical process of the development of inclusive education of the Republic of Malta within the declared period of study); 3) scientific and pedagogical periodicals containing descriptions of practical experience in the introduction of inclusive education in various types of educational institutions of the Republic of Malta.

The prospects for further research are the study of issues of the formation and implementation of inclusive education policies for students with limited educational needs in the Republic of Malta.

Key words: source, source base, inclusive education, Republic of Malta.

Формування відкритого демократичного суспільства передбачає відповідний захист та соціальну інтеграцію всіх верств населення, передусім – осіб із обмеженими можливостями. Діти з особливими потребами потребують першочергової уваги та підтримки. У Конвенції ООН про права дитини (Convention on the Rights of the Child, 20 листопада 1989 р.) декларовано, що такі діти мають повноцінно та гідно жити в таких умовах, які надають можливість відчувати себе впевнено та спрямовані на полегшення активної участі в житті суспільства. В Україні початок інтеграційних процесів дітей з особливими потребами в масову шкільну систему почався з 90-х років минулого століття. Проте остаточно підтримка інклюзивної освіти на законодавчому рівні почалася з 2010 року, коли до Закону України «Про загальну середню освіту» були внесені зміни, згідно з якими загальноосвітнім навчальним закладам було надано можливість створювати спеціальні та інклюзивні класи для навчання дітей з особливими потребами.

Інклюзивна освіта в нашій країні все ще потребує вдосконалення законодавчої бази, принципів фінансування, формування відповідної матеріально-технічної бази, подолання соціальних стереотипів тощо. Як справедливо зазначає О. Ставицький, «у значній частині суспільства продовжує проявлятися упереджене ставлення до можливостей людей зі статусом інваліда» [12], котрих суспільство сприймає як тягар. Це, за словами автора, призводить до того, що люди з особливими потребами стають пасивними, байдужими до власного суспільного становища, змушеними шукати способи пристосування до життєвих ситуацій [12].

Цінним вважаємо вивчення та екстраполяцію позитивного досвіду Республіки Мальта, яка посідає провідне місце серед країн ЄС не тільки завдяки розробленню законодавчого та нормативно-правового забезпечення інклюзивної освіти, створенню інноваційних освітніх закладів (ресурсних центрів), підготовці компетентних педагогічних кадрів, а й формуванню особливого ціннісного ставлення до дітей з особливими освітніми проблемами, котре виявляється в повазі та визнанні різноманітності учнів. За даними звіту Всесвітньої організації з охорони здоров'я (2011 р.), більше 90% дітей із особливими потребами успішно навчаються в загальноосвітніх школах Республіки Мальта та відчують себе повноцінними членами шкільного колективу.

Теоретичні засади інклюзивної освіти, питання використання позитивного зарубіжного досвіду впровадження інклюзивної освіти до вітчизняної освітньої практики розкрито в дослідженнях Ю. Волчелюк (окреслено напрямки соціально-педагогічної діяльності в інклюзивному освітньому просторі на основі зарубіжного досвіду) [4], О. Вольської (узагальнено моделі реалізації інклюзивної освіти в сучасному світі) [5], Л. Журавльової (уточнено питання організації та змісту інклюзивної освіти в зарубіжних країнах) [7], Ю. Кавун (виявлено особливості реалізації інклюзивної практики в країнах Європи) [9], А. Колупаєвої (розглянуто проблему впровадження спеціальної освіти в Україні та модернізації освітньої галузі) [10] та ін. Проте, як свідчить аналіз наукової літератури, проблема розвитку інклюзивної освіти в Республіці Мальта не була предметом системних досліджень вітчизняних учених та потребує окремого вивчення.

Метою написання статті є встановлення джерельної бази для вивчення інклюзивної освіти Республіки Мальта. Для вирішення поставленої мети використовувалися такі методи: теоретичний аналіз і узагальнення наукових джерел: систематизація та узагальнення психолого-педагогічної літератури, праць зарубіжних і вітчизняних науковців, нормативно-правових документів і статистичних даних Республіки Мальта для розкриття ключових понять дослідження; проблемно-хронологічний для визначення хронології становлення та розвитку інклюзивної освіти в Республіці Мальта.

Перед тим, як встановити джерельну базу дослідження, необхідно, на наш погляд, уточнити сутність поняття «історичне джерело». Дослідники О. Пронштейн та І. Данилевський [11] інтерпретують поняття «історичне джерело» як форму, в якій конкретні історичні факти збереглися до нашого часу. На думку Є. Злобіна, таке визначення є найзмістовнішим, оскільки дозволяє глибоко й плідно аналізувати зміст і структуру, характерні ознаки й особливості історичного джерела [8, с. 8]. О. Адаменко розуміє під історичними джерелами документи, використання яких дозволяє розв'язати всі завдання конкретного наукового дослідження та забезпечити повноту й надійність його результатів. За

словами науковця, сукупність цих джерел складає джерельну базу дослідження [1, с. 10-11]. Інший підхід до розуміння сутності джерельної бази пропонує В. Биков [3]. Учений звертає увагу на те, що джерельну базу необхідно розглядати як систему, а не просто сукупність джерел, тобто як цілісне явище, що має властивості, які відсутні в його складниках, тобто – окремих групах джерел. Н. Гупан наголошує, що джерельна база дослідження є важливим підґрунтям історико-педагогічних досліджень, а її складові визначаються специфікою тематики розвідок. Змістовне формування системи джерел корінним чином визначає ефективність творчих пошуків науковця, а завдяки цілеспрямованому корегуванню джерельної бази розширюється предметне поле досліджень [6, с. 67].

Варто відзначити, що в науковій літературі побутують достатньо різні підходи до класифікації історичних та історико-педагогічних джерел. Проте погоджуємося із І. Стражніковою [13], яка зауважує, що джерельний комплекс складається, виходячи із завдань роботи, характеру й особливостей історіографічного процесу та значущості й інформативної цінності різнофахових публікацій.

Складність встановлення джерельної (особливо первісної) бази нашого дослідження полягає в її обмеженості, що сформувалася до та після Другої світової війни. Історіографія розвитку інклюзивної освіти в Республіці Мальта ґрунтується на розрізненних дослідженнях окремих аспектів зазначеної проблеми. Прикметною рисою історіографії є поступова зміна ставлення в мальтійському суспільстві до дітей з особливими освітніми потребами – від упередженості (моральна модель інвалідності), співчуття, забезпечення догляду (благодійна модель інвалідності), прийняття та надання медичної допомоги (медична модель інвалідності) – до розуміння, визнання й поваги (соціальна модель інвалідності).

При формуванні джерельної бази спираємося на методи її вивчення, виокремлені Л. Березівською, а саме – на джерелознавчий аналіз та джерелознавчий синтез. Перший передбачає критичний аналіз сукупності обов'язкових елементів джерельної бази, визначення зовнішніх особливостей історичного документа, доведення його автентичності, ознайомлення з текстом, установлення вихідних даних, інтерпретацію тексту з позицій герменевтики, визначення вірогідності, значущості й надійності історичного джерела. Другий передбачає синтезовану критику сукупності історичних джерел для уточнення достовірності фактологічного матеріалу [2, с. 40].

З урахуванням зазначеного вище виокремлюємо три групи джерел, які становлять джерельну базу дослідження. До першої групи відносимо документальні джерела – міжнародні та державні документи Республіки Мальта. Серед міжнародних важливе значення мають наступні: Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти («Convention against Discrimination in Education», ЮНЕСКО, 1960), Декларація про права інвалідів («Declaration on the Rights of Disabled Persons», Генеральна Асамблея ООН 1975), Всесвітня програма дій відносно інвалідів («The World Programme of Action Concerning Disabled Persons», Генеральна Асамблея ООН, 1982), Конвенція про права дитини («Convention on the Rights of the Child», Генеральна Асамблея ООН, 1989), Всесвітня декларація про забезпечення виживання, захисту та розвитку дітей («World Declaration on the Survival, Protection and Development of Children», ООН, 1990), Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів («The Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities», Генеральна Асамблея

ООН, 1993), Саламанська декларація про принципи, політику і практичну діяльність у сфері освіти осіб з особливими потребами (The Salamanca Statement and Frame work for Action on Special Needs Education, ЮНЕСКО, 1994), Дакарська декларація стосовно захисту прав осіб з особливими потребами (The Dakar Framework for Action. Education for All: Meeting our Collective Commitments, ЮНЕСКО, 2000), Конвенція про права інвалідів («Convention on the Rights of Persons with Disabilities», ООН, 2006), звіт з інвалідності, представлений Всесвітньою організацією з охорони здоров'я (World Report on Disability, Всесвітня організація з охорони здоров'я, 2011) та ін. Визначена група джерел окреслює права осіб із обмеженими можливостями та визначає систему зобов'язань держав щодо заохочення, захисту та гарантій зазначених прав; акцентовано на повазі до притаманної людині гідності, індивідуальності, особистої самостійності (свободі вибору, незалежності), повному й ефективному залученні та включенні до суспільства, рівності можливостей, розвитку здібностей дітей із обмеженими можливостями тощо. При цьому в міжнародних документах наведено конкретні законодавчі й адміністративні заходи щодо попередження застосування державою в будь-якій формі дискримінації відносно осіб із обмеженими можливостями.

До документальних джерел також відносимо законодавчі акти в галузі освіти Республіки Мальта: «Акт про освіту» (Malta: Education Act 1988), «Акт про рівні можливості» (Malta: Equal Opportunities / Personswith Disability; Act 2000); документи Міністерства освіти, молоді та праці Республіки Мальта щодо політики інклюзивної освіти (2000), реформи спеціальних шкіл (2010) [215], звітні доповіді національних комісій Республіки Мальта про стан, тенденції і перспективи розвитку інклюзивної освіти (2002, 2008, 2012, 2014, 2015). Метою цих документів є відстеження основних показників розвитку інклюзивної практики в закладах освіти Республіки Мальта для подальшого вдосконалення інклюзивної політики в країні. У доповідях представлено результати проведення необхідних психолого-педагогічних заходів у навчальних закладах для дітей з обмеженими освітніми потребами (далі – ООП), а саме:

- діагностика рівня психічного, фізичного та інтелектуального розвитку цих учнів, виявлення індивідуальних особливостей, соціальної зрілості; тестування та анкетування педагогів та батьків щодо готовності до впровадження інклюзивного навчання;

- підготовка та здійснення відповідного психолого-педагогічного супроводу учня з ООП (за участі різних фахівців: лікарів, дефектологів, психологів, соціальних педагогів тощо);

- створення навчально-методичної та інформаційної бази, розробка та робота за індивідуальними програмами навчання й розвитку;

- складання методичних рекомендацій для педагогів, котрі навчають дітей з ООП, та батьків.

До другої групи джерел належать аналітичні праці (монографії, дисертації) видатних мальтійських учених А. Аззопарді, М. Александера, П. А. Бартоло, М. Дарманін, П. Купера, М. Лорі, Є. Міззі, К. Сефая, Р. Дж. Султани та ін. У працях цих дослідників висвітлено питання формування системи освіти Республіки Мальта й розкрито особливості процесу становлення та розвитку інклюзивної освіти зокрема. Також ученими описано функціонування шкіл з інклюзивною формою навчання, а також Мальтійського університету, в якому

навчаються студенти з ООП, проведено численні дослідження з питань інклюзивної освіти та здійснено підготовку педагогічних працівників до роботи з учнями з ООП; наведено особливості формування груп підтримки цієї категорії учнівства, педагогічної взаємодії з дітьми з ООП та їх батьками, організації останніми груп самозахисту; створення інклюзивних середовищ у загальноосвітніх школах.

Третя група джерел представлена науково-педагогічною періодикою Республіки Мальта та інших зарубіжних країн (Великобританія, Бельгія, Італія, США, Канада тощо). Ці джерела висвітлюють теоретичні та методичні питання запровадження інклюзивної освіти в навчальних закладах, містять рекомендації щодо організації діагностичної, профілактичної, корекційної, реабілітаційної та розвивальної роботи з дітьми з ООП. Зокрема, з метою аналізу окресленої проблеми нами зроблено огляд мальтійських наукових журналів: «Malta Review of Educational Research» (2003–08 pp., 2013–15 pp.), «Journal of Maltese Education Research» (2003–15 pp.); міжнародних видань: «British Journal of Special Education» (2011 p.); «British Journal of Support for Learning» (2007 p.); «Child: Care, Health and Development» (2002 p.); «Disability Studies Quarterly» (2014 p.); «Educational and Child Psychology» (2001 p.); «European Journal of Teacher Education» (2006 p.); «International Journal of Inclusive Education» (2003 p.); «International Journal of Special Education» (2011 p.); «Journal of Research in Special Educational Needs» (2010 p.); «Journal of School Psychology» (2001 p.); «Life Span and Disability» (2010 p.); «Mediterranean Journal of Educational Studies» (2001 p.) та ін.

Вважаємо за доцільне розглянути джерельну базу дослідження відповідно до етапів розвитку інклюзивної освіти Республіки Мальта.

1. На етапі *заперечення* (40-50 pp. ХХ ст.) проблема інклюзії не була предметом наукових пошуків. Замість інклюзії були поширені такі явища, як ізоляція, ексклюзія та сегрегація дітей з ООП. Доцільно зауважити, що первісна джерельна база того часу є недостатньою та містить фрагментарні дані щодо організації навчання для названої категорії учнівства. Науковий інтерес становить публікація Е. Бусуттіла «Спеціальні класи» (Special Classes, 1944) в мальтійській газеті «The Times of Malta» [14]. Ця робота стала однією із перших спроб систематизації фактографічного матеріалу й розгляду можливостей впровадження організації спеціальної освіти для дітей з вадами психофізичного розвитку.

2. На етапі *прийняття* наукова спільнота вважала, що проблема інклюзії існує поза системою, тому вживали заходів з організації окремого навчання, спочатку на засадах доброчинності й добровільної допомоги (60–70-ті pp.), а потім на інституалізованих засадах – у вигляді спеціальної освіти (80-ті pp.). Робота Ф. Пейса «Is-socjetagħad trid tinbidel» (1993 p.) [16] є вторинним джерелом, проте має інформативну та науково-пізнавальну цінність для нашого дослідження. У ній зазначається, що першим позитивним кроком для дітей з порушенням психофізичного розвитку було створення Католицькою церквою спеціального закладу «House of Providence» («Будинок Провидіння») в м. Сиг'еві (Siggiewi) в 1965 р. Поступово в мальтійському суспільстві відмовляються від терміна «інвалід», натомість послуговуються терміном «handicapped» – людина з обмеженими можливостями (від англ. handincap – рука в шляпі), а дітей з вадами психофізичного розвитку називають «діти, що повільно навчаються». Про ці зміни в ставленні суспільства до цієї категорії учнівства йдеться в дослідженні Г. Семюела «National Survey in Primary Schools: Slow Learning Children (E.S.N.)»

1981 р. [17]. Автором також розглянуто питання організації спеціального навчання таких дітей у початковій школі.

3. На етапі розуміння (90-ті рр.) проблему намагалися вирішити за допомогою мейнстрімінгу (за рахунок розширення соціальних контактів дітей з особливими потребами та їх однолітками) та пізніше інтеграції в межах освіти, адаптованої до особливих потреб. Значний інтерес для нашого дослідження представляє робота Р. Дж. Султани «Streaming: a Sociological Perspective» (1989 р.) [19], у якій автор вивчає можливості впровадження мейнстрімінгу в систему освіти та суспільних відносин Республіки Мальта. Учений наголошує на необхідності всебічного розширення соціальних контактів між дітьми з ООП та їх однолітками, залучення їх до активної участі в спільних масових заходах, клубах за інтересами тощо.

Вагоме значення має розробка С. Сопезі, Г. Цукко «A Programme for the Early Social Integration of Handicapped Children» (1994 р.) [18], у якій автори акцентують увагу на необхідності ранньої соціальної інтеграції дітей із обмеженими можливостями. На думку авторів, їх інтеграція до звичайних дитячих колективів, на відміну від перебування в спеціальних навчальних закладах, уможливить зменшення або подолання фізичних і розумових вад, сприятиме набуттю дітьми з ООП знань, умінь та навичок, необхідних у подальшому житті.

4. На етапі знання або включення (інклюзії) (2000-ні рр.) відбулася зміна ціннісних орієнтацій в освіті, визнання індивідуальності кожної людини. Відзначимо зміну на цьому етапі у формулюванні поняття «діти з особливими освітніми потребами» і в державних документах, і в наукових працях. Крім учнів з обмеженими можливостями, зокрема вадами психофізичного розвитку, до цієї категорії включено соціально незахищених осіб, національних і лінгвістичних меншин тощо. Це передусім відображено в положенні Міністерства освіти, молоді та праці Республіки Мальта «Inclusive Education: Policy Regarding Students with a Disability» 2000 р. [15] та наукових працях мальтійських дослідників А. Аззопарді, П. А. Бартоло, Р. Дж. Султани та ін. Питання освітньої та соціальної інклюзії розглядаються і в контексті гендерних питань. Зокрема, дослідниця М. Дарманін у низці праць досліджує процес забезпечення рівних можливостей для освіти чоловіків та жінок.

Отже, проведений аналіз джерельної основи проблеми розвитку інклюзивної освіти Республіки Мальта визначає необхідність встановлення відповідної джерельної бази, котра відбиває зміну ціннісних орієнтацій та ставлень до дітей з ООП у мальтійському суспільстві. Виокремлено три групи історико-педагогічних праць, котрі становлять джерельну базу дослідження: 1) документальні (документи нормативно-правового забезпечення розвитку інклюзивної освіти в Республіці Мальта, документи міжнародних організацій); 2) джерела аналітичного характеру, котрі висвітлюють історико-педагогічний процес розвитку інклюзивної освіти Республіки Мальта в межах заявленого періоду дослідження); 3) науково-педагогічна періодика, що містить описи практичного досвіду запровадження інклюзивного навчання в різних типах навчальних закладів Республіки Мальта.

Перспективами подальшого дослідження є вивчення питань формування та реалізації інклюзивної політики у сфері освіти учнів з обмеженими освітніми потребами в Республіці Мальта.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адаменко О. В. Методологія формування джерельної бази історико-педагогічного дослідження / *Педагогічний дискурс* : зб. наук. пр. ; Ін-т педагогіки Нац. акад. пед. наук України, Хмельниц. гуманіт.-пед. акад. Хмельницький, 2013. Вип. 15. С. 10–13.
2. Березівська Л. Основоположні засади історико-педагогічних досліджень : теорія і методологія / *Шлях освіти* : наук. метод. журн. Київ, 2010. №1. С. 37–42.
3. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти : монографія / В. Ю. Биков. Київ : Атака, 2008. 684 с.
4. Волчелюк Ю. І. Основні напрямки соціально-педагогічної діяльності в інклюзивному освітньому просторі (зарубіжний досвід) / зб. наук. пр. Хмельницьк. ін.-ту соц. Технологій; Ун-ту «Україна». Хмельницький, 2011. № 3. С. 6–9.
5. Вольская О. В. Модели реализации инклюзивного образования в современном мире / О. В. Вольская, Н. Ю. Флотская, С. Ю. Буланова [и др.] // *Современные проблемы науки и образования* : науч. психол. журн. ; Московск. городск. психол.-пед. ун-т. Москва, 2014. № 6. URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=17065>.
6. Гупан Н. Джерельна база історії педагогіки : пошук підходів до систематизації. *Рідна школа*. 2013. № 8-9. С. 67–70.
7. Журавльова Л. С. Аналіз зарубіжного досвіду з проблеми організації та змісту інклюзивної освіти / *Наук. часопис Нац. пед. університету імені М. П. Драгоманова. Сер. 19 : Корекційна педагогіка та спец. психологія ; М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. Вип. 26. С. 108–111.*
8. Злобин Е. В. О некоторых проблемах классификации и описания электронных документов как исторического источника / *Круг идей* : электронные ресурсы исторической информатики : труды VIII конф. АИК. М.-Барнаул, 2003. С. 7-36.
9. Кавун Ю. Передовий психолого-педагогічний досвід реалізації інклюзивної практики в країнах Європи / *Вісн. наук.-дослід. лаб. «Інклюзивна педагогіка» за матеріалами I регіональн. наук.-практ. конф. «Інклюзивна освіта : теорія, методика, практика»*, 26 квітня 2015 р. ; Уманськ. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. Умань, 2015. Вип. I. С. 168–170.
10. Колупаєва А. Спеціальна освіта в Україні та модернізація освітньої галузі / *Особлива дитина: навчання і виховання* : наук.-метод. журн. ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т спец. пед. Нац. акад. пед. наук України. Київ, 2014. № 3. С. 7–12.
11. Пронштейн А. П., Данилевский И. Н. Вопросы теории и методики исторического исследования. Москва : Высшая школа, 1986. 208.
12. Ставицький О. Вплив професійної діяльності на ставлення до людей з особливими потребами / *Освіта регіону : політологія, психологія, комунікації* : укр. наук. журн. 2012. № 2. URL: <http://social-science.com.ua/contents/17>.
13. Стражнікова І. В. Історіографія розвитку педагогічної науки у дослідженнях Західного регіону України (друга половина ХХ – початок ХХІ століття) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Тернопіль, 2015. 39 с.
14. Busuttill E. Special Classes / *The Times of Malta*. 1944. N 13. P. 3. / Pace F. Is-socjeta ghad trid tinbidel / *Il-Gens. Malta*, 1993. №5. P. 5.

15. Malta : Equal Opportunities (Persons with Disability) Act 2000 URL: Access mode : <http://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank//chapt413.pdf>
16. Pace F. Is-societalhadtridtinbidel / Il-Gens. Malta, 1993. №5. P. 5.
17. Samuel G. National Survey in Primary Schools : Slow Learning Children (E.S.N.) : Report / Education Department mimeograph. Malta, 1981. P. 12.
18. Soresi S., Zucco G. A Programme for the Early Social Integration of Handicapped Children / The Care and Education of Disabled Children. Malta, 1994. P. 157-168.
19. Sultana R. G. Streaming : a Sociological Perspective / Education. Malta, 1989. Vol. 3. P. 1-8.

t.o.doronina@gmail.com

Рецензент: д. пед. н., проф. Дороніна Т. О.